

УДК 808.5:811.14'02

АРГУМЕНТАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПРОМОВ ПЕРСЬКИХ ЦАРІВ У ІІІ КНИЗІ “ІСТОРІЇ” ГЕРОДОТА

Святослав Зубченко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Розглянуто промови трьох перських царів у дискусії стосовно найкращого політичного устрою, проаналізовано структуру аргументації, розроблено її схеми, досліджено синтактико-стилістичні засоби аргументаційної стратегії.

Ключові слова: аргументація, аргумент, тезис, посилення, гарантія, синтактико-стилістична структура.

Історія вивчення аргументації сягає часів Античності. Нова хвиля досліджень цього явища припадає на ХХ століття і пов'язана з функціонуванням різноманітних концепцій та напрямів, головними з яких є “нова риторика” Х. Перельмана та Л. Ольбрехтс-Тітеки, “неформальна логіка” Д. Е. Блера та Р. Джонсона, “радикальний аргументативізм” О. Дюкро та Ж.-К. Анкскомбра. Цій проблемі присвячено низку праць російських дослідників, серед яких Е. Агапов [1], А. Алексеев [2], Л. Васильєв [4], В. Гуторов [5], Т. Третьякова [11]. В Україні традиція дослідження аргументації не мала сталого підґрунтя. Окремі спорадичні дослідження представлені у працях О. Бекетової [3], І. Зарицької [7], О. Красненка [9].

Через різноманітність шкіл та течій у вивченні аргументації функціонує низка визначень цього поняття. Наприклад, на думку Ф.Х. Ван Семерена, аргументація є мовленнєвим актом, що складається з низки висловлювань, призначених для того, щоб обґрунтувати або спростувати висловлену думку, та спрямованих на те, щоб переконати в прийнятності цієї висловленої думки [6, с. 18]. Такого визначення притримуються автори І. Зарицька, Т. Третьякова, Е. Агапов та деякі інші. Проте визнання набули й інші визначення. Зокрема Л. Васильєв розуміє аргументацію як знакову підсистему, де системою визнано мову, природну або штучну, залежно від того, яку версію аргументації обрано для розгляду. Як і будь-яке людське знання, аргументацію, як знакову систему, породжено силою людського розуму [4, с. 18].

З визначенням Ф. Х. Ван Семерена переформується дефініція О. Красненка: аргументація (лат. *argumentatio*, від лат. *arguere* – показувати, з'ясовувати, доводити, стверджувати) – це засіб впливу одного суб'єкта на погляди та поведінку іншого суб'єкта, в основу якого покладено логічне обґрунтування тези шляхом доказу, переконання та переконання у протилежному [9, с. 274].

На думку А. Алексеева, аргументація – це інтелектуально-мовна діяльність, що складається із побудови адресованого певній особі (або групі осіб) тексту так,

щоб на основі прийнятих адресатом тверджень (їх називають посиланнями, або основами аргументації) було прийняте нове твердження – тезис аргументації [2, с. 10]. Вчений зазначає також, що у питанні щодо ролі суб'єкта та адресата аргументації доволі чітко виокремлено підходи, які умовно можна назвати “монологічним” та “діалогічним” [2, с. 113].

Природа політики і, відповідно, політичної аргументації така: починаючи власне з побудови питання про бажаність тієї чи іншої форми державного устрою, люди повинні прагнути до досягнення певної єдності поглядів, незалежно від того, пропагують ці погляди усно чи у формі письмових текстів. Це передбачає здійснення двох умов, які називає В. Гуроров: 1) переконатися самому та переконати свою аудиторію в тому, що їхні ціннісні орієнтації збігаються і вони прагнуть одного і того ж суспільного устрою; 2) зустрічаючи людей з іншими ціннісними орієнтаціями, необхідно їх переконати в тому, що наші плани, якщо їх здійснити, відповідатимуть їхнім бажанням [5, с. 151–152]. Саме з таким непростим завданням вибору політичного устрою зіштовхнулося семеро царів після того, як було повалено владу двох магів і виникла потреба у розподілі влади між ними.

Отже, *мета* нашої статті – виявлення структури політичної аргументації на матеріалі дискусії сімох царів стосовно найкращого політичного устрою, висвітленої в III книзі “Історії” Геродота, а також розроблення відповідних схем аргументації та виокремлення комплексу синтактико-стилістичних засобів аргументативної стратегії загалом.

Об'єктом дослідження є композиція політичних промов трьох царів та синтактико-стилістичні структури, які формують їхню аргументативну базу, *предметом* – співвідношення та міжрівневі зв'язки між складовими частинами аргументаційних промов та функціональна роль засобів синтаксичної стилістики у досягненні ефективності аргументації.

У процесі дискусії до слова зголошувалося троє царів, і кожен з них виступав на користь окремого політичного устрою.

Першим виголосив промову Отан, запропонувавши передати владу народові. Структуру його аргументації представлено на рис. 1.

Отже, слова Отана – приклад трирівневої аргументації, де тезис підтверджено двома головними аргументами, кожен з яких, своєю чергою, підсилено ще декількома посиланнями та гарантіями (термін запропоновано С. Тулманом [13]). Цікавим видається і сам порядок аргументації: Отан починає з аргументу проти монархії, обґрунтовуючи його чотирма посиланнями, одне з яких, як бачимо зі схеми, доповнено гарантією, а наприкінці переходить до двох посилань до аргументу на користь демократії, наводить власний тезис, і завершує промову другим аргументом. Перед прямою мовою Отана Геродот додає свою ремарку: *Ὅτανος μὲν ἐκέλευε ἐς μέσον Πέρσης καταθεῖναι τὰ πρῆματα, λέγων τότε (III, 80) – Отан запропонував передати усі повноваження народу Персів (переклад у статті С. В. Зубченка)*. Цією ремаркою Геродот ніби “розкриває карти наперед”.

Аргументація, яку обрав Отан – складна як за структурою, так і за вербальним вираженням. Він обрав стратегію використання різних засобів вираження своєї промови, серед яких значне місце посідають синтактико-стилістичні структури.

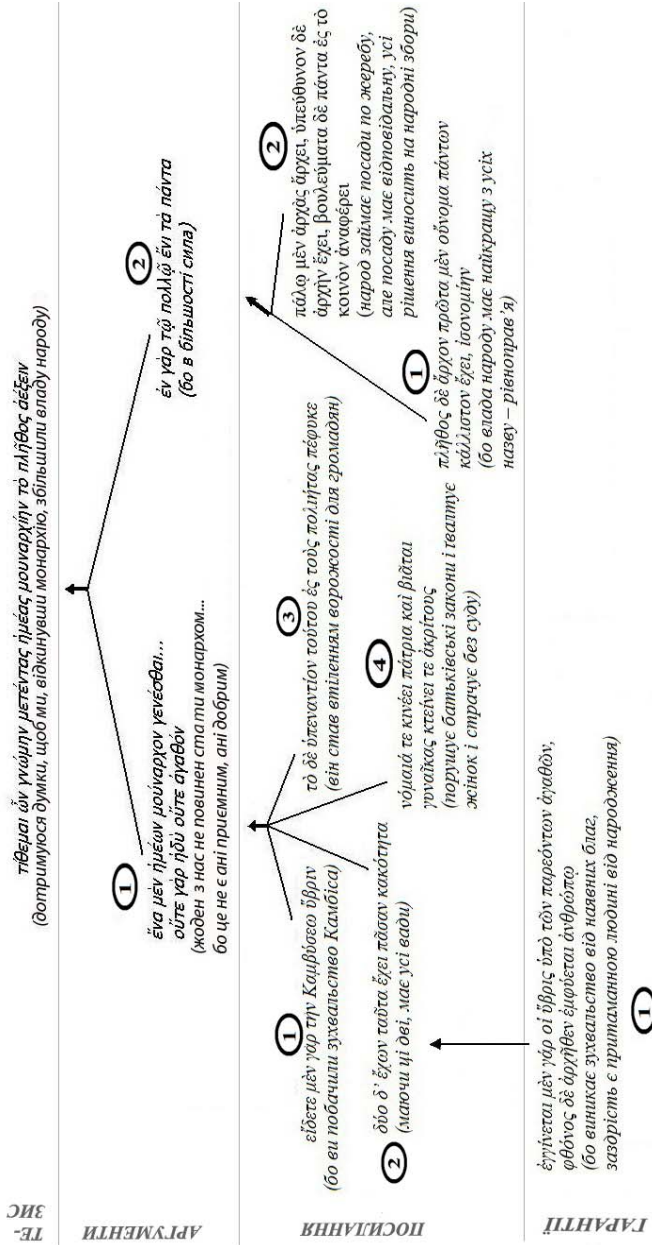

Рис. 1. Структура аргументації Отана.

Розглянемо структури, за допомогою яких реалізовано аргумент Отана проти монархії, котрий виступає на початку промови: *ἐμοὶ δοκέει ἔνα μὲν ἡμέων μούναρχον μῆκέτι γενέσθαι. οὐτε γὰρ ἡδὺν οὐτε ἀγαθόν* (III, 80) – мені здається, що жоден з нас не повинен стати монархом. Бо це не є ані приємним, ані добрим. У другому реченні, окрім притаманного давньогрецькій мові еліпсису дієслова-зв'язки $e > m_j$ (бути), пропущено й логічний підмет речення *μούναρχον γενέσθαι*. Залучивши попередню інформацію, слухач мав зрозуміти думку так: “Бути монархом – це ані приємно, ані добре”. Еліпсис дає змогу сконцентрувати увагу на двох прикметниках оцінки *ἡδύς* (приємний) та *ἀγαθός* (добрий), які до того ж ужиті із запереченням *οὐτε*, яке повторено двічі. Отже, завдяки еліпсису підсилено ключові слова фрази, анафора ж заперечної частки надає висловлюванню категоричності.

Аргумент розкрито у низці посилань, у яких, за термінологією Е. Різель [12, с. 309], констатуємо варіативний повтор слова *зухвалість*: *ὑβριν... ὑβριος ... ὑβρις* (III, 80) – як одного з опорних понять аргументації проти монархії.

Промову Отана супроводжує риторичне запитання: *κῶς δ' ἂν εἴη χρῆμα κατηρημένον μούναρχίῃ, τῇ ἔξεστι ἀνευθύνῳ ποιέειν τὰ βούλεται;* (III, 80) – як може бути добре впорядкованою справою монархія, в якій безвідповідальній людині можна робити те, що вона хоче? Риторичне запитання виконує тут, відповідно до визначення О. Петришиної [10, с. 54], експресивну, сугестивну та когнітивну функції, а саме: закликає уявити негативні наслідки панування однієї безвідповідальної особи, створює уявлення про протилежне – перебування при владі громадян, де кожен несе відповідальність, – і в такий спосіб впливає на адресата, що він інтуїтивно повинен переконатися у перевазі демократії над монархією. У цьому питанні вжито оптатив з часткою *ἂν*, так званий *Optativus potentialis*, за допомогою якого мовець висловлює з меншою впевненістю свій погляд на майбутнє. Отже, Отан не лише припускає можливість існування монархії, але й навіть у граматичній побудові риторичного запитання відкидає цю думку. А запитання у формі повідомлення змушує аудиторію зробити логічний умовивід про те, що монархія – де тому, хто не несе відповідальності, можна робити усе, що заманеться, – добре облаштовану бути не може. Відповідно, риторичне запитання сприяє тому, щоб адресат переконався у правоті думки аргументатора.

У наступному посиланні фіксуємо варіативний повтор: *δύο δ' ἔχων τὰτα ἔχει πᾶσαν κακότητα* (III, 80) – маючи ці дві, має усі вади. Речення містить дієслово *ἔχω* (мати) у формах *Participium praesentis activi* та *Praesens indicativi activi*. Подібний повтор вище у тексті утворюють також форми дієслова *ἵστημι* (ставити): *στάντα* (*Participium praesentis activi*) – *στήσειε* (*Optativus Aoristi activi*). Окрім цих двох повторів, наведена цитата стоїть в обрамленні іншого варіативного повтору, що налічує чотири лексеми трьох частин мови: іменника (*φθόνος* – заздрість), прикметника (*ἄφθονον* – незаздрисний) та дієслова (*φθονέει* – заздрити), які слугують ще одним опорним поняттям аргументації проти монархії. Одна лексема (*φθόνος*) передує цитаті і три (*φθόνω... ἄφθονον... φθονέει*) вжито після неї. Цей повтор засвідчений у гарантії до другого посилання.

Продовжуючи третє посилання (*τὸ δὲ ὑπεναντίον τούτου ἐς τοὺς πολίτας πέφυκε* (III, 80) – він став втіленням ворожості для громадян), Отан говорить про непослідовність дій монарха: *ἦν τε γὰρ αὐτὸν μετρίως θαμάζης, ἄχθεται ὅτι οὐ κάρτα θεραπεύεται, ἦν τε θεραπεύῃ τις κάρτα, ἄχθεται ἅτε θωπὶ* (III, 80) – якщо ти будеш ним помірно за-

хоплюватись, то він гнівається, що не дуже його шануєш, якщо ж хтось буде дуже шанувати [його], то гнівається як на підлабузника. Наведений приклад – антитеза, яка, відповідно до класифікації Л. А. Корнілової [8, с. 104], проста за зовнішньою структурою і побудована лише на антонімічній парі: *οὐ κάρτα – κάρτα* (не дуже – дуже). За внутрішньою структурою – це однокоренева антитеза, основою якої слугує ідентична лексема, з тією лише відмінністю, що вдруге її вжито із запереченням. Антитезу вжито в рамках синтаксичного паралелізму, що виражено не тільки однаковою побудовою речення, але й анафорою виразу *ἦν τε* та дієслова *ἄχθεται*, а також еліпсисом особового займенника *αὐτὸν*. Антитеза надає словам Отана більшої експресивності і виразніше підкреслює недоліки монарха. Таку антитезу значно легше сприйняти на слух, адже Отан звертається безпосередньо до шести вельмож – своїх співрозмовників.

Четверте посилення є прикладом висхідної градації дієслів *негативного впливу на об'єкт та примусу*, побудованої на переліченні однорідних присудків: *νόμοιαι τε κινέει πάτρια καὶ βιάται γυναικας κτείνει τε ἀκρίτους* (III, 80) – *і порушує батьківські закони, і вальтує жінок, і страчує без суду*. Це надзвичайно емоційне посилення стає кульмінацією викладу недоліків монархії. Після цього Отан переходить до посилень, які стосуються другого аргументу.

У першому посиленні цього аргументу фігурує двочленна антитеза, в якій засвідчено ключову опозиційну пару аргументації Отана *τό πλῆθος – ὁ μούναρχος* (народ – монарх): *πλῆθος δὲ ἄρχων πρῶτα μὲν οὐνομα πάντων κάλλιστον ἔχει, ἰσονομίην, δεύτερα δὲ τούτων τῶν ὁ μούναρχος ποιέει οὐδέν* (III, 80) – *по-перше, правлячий народ має найкращу з усіх назву – рівноправ'я, а по-друге, з того, що робить монарх, він не робить нічого*. Другий член антитези представляє протиставлення *ποιέει – οὐδέν ποιέει* (робить – нічого не робить). При цьому дієслово *ποιέει* наприкінці речення елімінується, що логічно обґрунтовано у намаганні Отана наголосити на заперечному займеннику *οὐδέν* (ніщо) і власне цим вказати на гострі розбіжності між монархом та народом, підкреслюючи категоричність своєї думки.

У другому посиленні Геродот вдається до тавтології, вживаючи риторичний прийом *figura ethymologica* (*ἀρχὰς ἄρχει*), який супроводжується варіативним повтором *ἀρχὰς... ἀρχήν*: *πάλω μὲν ἀρχὰς ἄρχει, ὑπεύθυνον δὲ ἀρχήν ἔχει* (III, 80) – *народ займає посади по жеребу, але посаду має відповідальну*.

Підсумовуючи переваги народовладдя, Отан формулює свій тезис-висновок, в якому повторює ключове протиставлення *μούναρχίην – πλῆθος*: *τίθεμαι ὧν γνώμην μετέντας ἡμέας μούναρχίην τὸ πλῆθος ἀέξειν* (III, 80) – *дотримуюся думки, щоб ми, відкинувши монархію, збільшили владу народу*. Одразу після цього слідує і другий аргумент, який в лаконічній формі обґрунтовує тезис: *ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἐνὶ τὰ πάντα* (III, 80) – *бо у більшості є все* (те, що викладено у двох попередніх посиленнях).

Виступ Отана – це яскравий приклад структурально-складної аргументації, вираженої у формі промови, для якої характерний послідовний виклад посилень на користь кожного з двох аргументів та дзеркальність композиції (починається й закінчується аргументами, між якими дзеркально відображені посилення, щоправда різні за кількістю):

$$A^1 \leftarrow P^1 + P^2(\Gamma^1) + P^3 + P^4 \leftrightarrow P^1 + P^2(T) \rightarrow A^2.$$

Констатуємо й не зовсім звичне вживання тезису не наприкінці чи на початку промови, а перед другим аргументом. Беручи до уваги те, що під час аргументації

найважливішу думку зазвичай виносять на кінець, Отан розміщує свій тезис і найвагоміший його аргумент наприкінці промови, щоб не залишити аудиторії жодних сумнівів у своїй правоті. З іншого боку, варто зазначити, що кількість посилянь до аргументів є різною: проти монархії – чотири посилення плюс одна гарантія; на користь демократії – два посилення. Отже, переваги демократії над монархією, хоч і винесені під кінець промови, обґрунтовано не вичерпно, що знайшло відображення у кількісному вжитку різних мовних засобів з метою підсилення кожного з двох аргументів.

У промові Отана нараховано 17 синтаксичних засобів мовного увиразнення. Проте їхній розподіл між двома аргументами нерівномірний. Зокрема, для обґрунтування аргументу проти монархії Отан застосовує еліпсис (3), градацію (1), риторичне запитання (1), антитезу (1), синтаксичний паралелізм (1) та різно-типові повтори (анафора – 2, варіативний повтор – 4) – загалом 13 засобів. Для доведення другого аргументу, на користь демократії, Отан використовує кардинально менше засобів – чотири: еліпсис (1), антитезу (1), тавтологію (1) та варіативний повтор (1) іменника *ἀρχή* (влада, посада), наголошуючи на потребі віддати всю владу саме народові.

Очевидно, що Отан скерував увесь свій потенціал аргументатора на викриття недоліків монархії, однак він недостатньо обґрунтував власну думку про те, що демократія є найкращою формою правління. Отож, попри значну кількість різних мовних засобів, підсилення кожного аргументу посиленнями, ця аргументація виявилася неефективною для доведення переваги демократії. Наслідок такого невдалого розподілу елементів аргументації втілено вже у словах наступного аргументатора – Мегабіза, який погодився з добре обґрунтованою думкою Отана щодо недоліків монархії, проте заперечив його непереконливу аргументацію на користь демократії і виступив за олігархію. Структуру його промови подано на рис. 2.

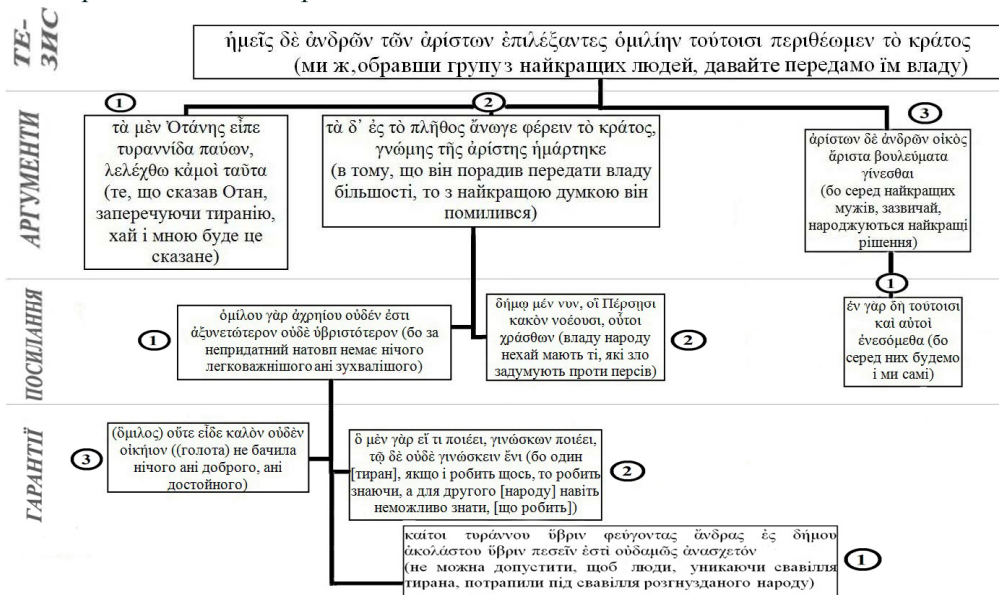

Рис. 2. Структура аргументації Мегабіза.

Як бачимо зі схеми, аргументацію Мегабіза, подібно до Отанової, розкрито у трьох рівнях, однак аргументів у нього на один більше. Щоб уникнути повторення уже сказаного, Мегабіз погоджується з добре обґрунтованим аргументом Отана проти монархії, що й становить зміст першого аргументу. Його аргументацію побудовано спершу на спростуванні доказів на користь демократії, які пропонував Отан (другий аргумент), а потім – на доведенні третього аргументу – на користь правління кількох володарів, обраних з кращих. І в цьому випадку Геродот вступною ремаркою повідомляє наперед, який політичний лад підтримуватиме Мегабіз: *Μεγάβυζος δὲ ὀλιγαρχίῃ ἐκέλευε ἐπιτρέπειν, λέγων τάδε...* (III, 81) – *Мегабіз же переконував віддати владу олігархії, говорячи таке...*

Другий аргумент містить два посилання. Перше з них (*ὀμίλου γὰρ ἀρχίου οὐδὲν ἐστὶ ἀξυνετώτερον οὐδὲ ὑβριστότερον* (III, 81) – *бо немає нічого легковажнішого ані зухвалішого за непридатний натовп*) підсилене трьома гарантіями. Першу гарантію побудовано на антитезі: *καίτοι τυράννου ὑβρίν φεύγοντας ἄνδρας ἐς δῆμον ἀκολάστου ὑβρίν πεσεῖν ἐστὶ οὐδαμῶς ἀνασχετόν* (III, 81) – *не можна допустити, щоб люди, уникаючи свавілля тирана, потрапили під свавілля розгнужданого народу*. Наведена антитеза за зовнішньою структурою двочленна, а за внутрішньою – різнокоренева: 1) *τύραννος-δῆμος* (*тиран-народ*); 2) *φεύγω-πίπτω* (*уникати-потрапляти*). Антитеза супроводжується повтором опорного іменника другого аргументу Мегабіза *ὑβρίν* (*зухвалість*), який, своєю чергою, творить варіативний повтор з прикметником *ὑβριστότερον* наприкінці першого посилання.

Насичена стилістичними фігурами і друга гарантія: *ὁ μὲν γὰρ εἶ τι ποιέει, γινώσκων ποιέει, τῷ δὲ οὐδὲ γινώσκειν ἐνὶ* (III, 81) – *бо один [тиран], якщо і робить щось, то робить знаючи, а для другого [народу] навіть неможливо знати, [що робить]*. По-перше, наведений приклад містить двочленну антитезу з протиставленнями *τύραννος-δῆμος* та *γινώσκων-οὐδὲ γινώσκειν* (*знаючи-не знати*). Перша опозиційна пара еліптована, натомість аргументатор замість неї вводить артикль у дистрибутивній функції з протиставними частками *μὲν ... δέ*. Очевидно, він намагається привернути максимальну увагу не до протиставлення об'єктів аргументації, а до дій, які вони вчиняють. Це – не єдиний еліпсис у зазначеному прикладі. Адже вилучено і повторне вживання фрази *τι ποιέει* наприкінці речення. Цим еліпсисом автор аргументації позбавив промову епіфори, натомість переніс акцент на змістово-важливе дієслово *γινώσκειν*.

У третій гарантії Мегабіз вдається до риторичного запитання: *κῶς γὰρ ἂν γινώσκοι ὃς οὐτ' ἐδιδάχθη οὐτε εἶδε καλὸν οὐδὲν οἰκίμιον, ὠθέει τε ἐμπροσθὸν τὰ πρήγματα ἄνευ νόου, χειμάρρῳ ποταμῷ εἴκελος;* (III, 81) – *як же може знати той, хто не був ані навчений, ані не бачив жодної пристойної доброчесності, а кидається стрімголов у справи без розуміння, подібний до бурхливого потоку?* Це риторичне запитання виконує сугестивну, когнітивну та експресивну функції з апелюванням до уяви. Щоб переконати адресата в ганебності та недостойності народу, його неосвіченості, Мегабіз доповнює риторичне запитання дуже поетичним та наближеним до фольклору порівнянням: *ὠθέει τε ἐμπροσθὸν... χειμάρρῳ ποταμῷ εἴκελος* – *кидається стрімголов, подібний до бурхливого потоку*. Крім того, проаналізованому риторичному запитанні чітко простежуємо повтор заперечної частки *οὐτε* та фонетично і графічно близького до неї прислівника *οὐδὲν*.

У другій та третій гарантіях простежуємо також варіативний повтор опорного дієслова другого аргументу *γινώσκω*: *γινώσκων* (Participium Praesentis activi) ... *γινώσκειν* (Infinitivus Praesentis activi) ... *γινώσκοι* (Optativus Praesentis activi).

Після трьох гарантій до першого посилання Мегабіз називає друге і висуває такий тезис: *ἡμεῖς δὲ ἀνδρῶν τῶν ἀρίστων ἐπιλέξαντες ὀμιλίην τούτοισι περιθέωμεν τὸ κράτος* (III, 81) – ми ж, обравши групу з найкращих людей, давайте передамо їм владу. Своє подальше доведення він ґрунтує на перевагах олігархії, розпочинаючи, подібно до Отана, із посилання і завершуючи висновком-аргументом: *ἀρίστων δὲ ἀνδρῶν οἰκὸς ἄριστα βουλευόμενα γίνεσθαι* (III, 81) – бо серед найкращих мужів, зазвичай, народжуються найкращі рішення. У цьому аргументі привертає увагу варіативний повтор *ἀρίστων... ἄριστα*, який, до того ж, перегукується з висунутим перед цією думкою тезисом, що містить словосполучення *ἀνδρῶν τῶν ἀρίστων*, яке повторюється в аргументі з віддзеркаленням лексем, утворюючи фігуру хіазму, що слугує засобом змістового поєднання тезису та аргументу. Тобто прикметник *ἄριστος* із семою *якість вище від норми* стає опорним в аргументації на користь олігархії.

Відтак, трирівнева аргументація Мегабіза містить три аргументи з різною кількістю посилань. Зокрема, перший аргумент не обґрунтований посиланнями взагалі, оскільки він збігається з аргументом Отана проти монархії. Отож, силу аргументації переміщено на два наступних аргументи – проти демократії та на користь олігархії. Тут бачимо абсолютну перевагу в обґрунтуваннях недоліків демократії: аргумент підсилено двома посиланнями, одне з яких, своєю чергою, підсилено ще трьома гарантіями. Водночас на користь олігархії висунуто лише один аргумент з одним посиланням. Зокрема, Мегабіз використовує тактику свого попередника: усі сили віддає на критику ладу, проти якого виступає, а лад, який відстоює, не аргументує достатньою мірою, проте наводить аргумент з посиланням на його користь наприкінці промови, вказуючи на їхню вагомність.

Однак це не єдина подібність його аргументації до аргументації Отана. Мегабіз залучає майже ті самі мовні інструменти, що й його попередник: антитезу (2), риторичне запитання (1), еліпсис (2), порівняння (1), хіазм (1), фігури повтору (варіативний повтор – 3, анафора – 2) – всього 11 засобів. Щоправда, розподіл засобів мовного увиразнення між аргументами знову нерівномірний: 9 вжито під час критики демократії, і лише хіазм та варіативний – для аргументації на користь олігархії. Отже, вдруге відзначаємо ваду аргументації, коли заперечення думки попередника превалює над доведенням власної. Підтвердженням цього слугує і кількість посилань до аргументів, і кількість мовних засобів, якими ці аргументи виражено:

$$A^1 + A^2 \leftarrow [P^1(\Gamma^1 + \Gamma^2 + \Gamma^3) + P^2] + T \leftrightarrow P^1 \rightarrow A^3.$$

Така структура аргументації Мегабіза призвела до того, що вона виявилася не ефективною.

Третім до слова вийшов Дарій. Його аргументацію подано на рис. 3.

На відміну від промов попередників, Геродот не додав жодної ремарки з вказівкою на лад, який захищатиме Дарій. Однак зазначимо, що саме його промову автор розмістив на третьому місці, а це, відповідно до норм аргументації, означає, що вона – найважливіша.

Як бачимо зі схеми, промова Дарія трирівнева, зв'язки ж між аргументами та посиланнями функціонують не лише вертикально, але й по горизонталі. Це зумовлено й порядком його аргументації: 1) Дарій в одному вступному реченні наводить два аргументи проти олігархії та демократії з посиланням на Мегабіза, після чого коротко пригадує політичні системи, запропоновані його опонентами; 2) висуває аргумент з

ТЕ-
ЗНС

АРГУМЕНТИ

ПОСИЛАННЯ

ГАРАНТІЇ

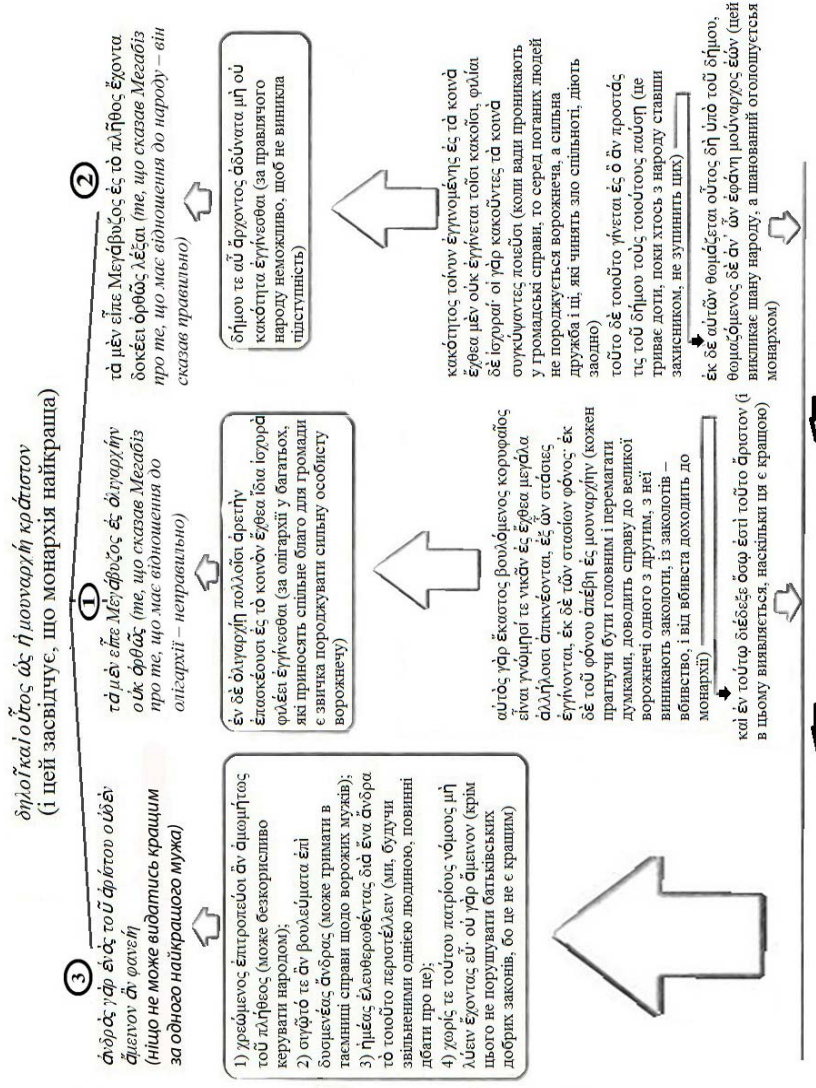

Рис. 3. Структура аргументації Дарія.

двома посиланнями про те, що найкращий лад – монархія; 3) критикує олігархію та вказує на її недоречність порівняно з монархією (а це – додатковий аргумент на користь монархії); 4) аналогічно критикує демократію та вказує на її недоречність порівняно з монархією; 6) наводить решту послань на користь монархії.

У першій фразі промови Дарій вміло використовує інформацію, отриману від Мегабіза: *ἐμοὶ δὲ τὰ μὲν εἶπε Μεγάβυζος ἐς τὸ πλῆθος ἔχοντα δοκέει ὀρθῶς λέξαι, τὰ δὲ ἐς ὀλιγαρχίην οὐκ ὀρθῶς* (III, 82) – я вважаю, що те, що сказав Мегабїз про те, що має відношення до народу, він правильно сказав, а про те, що має відношення до олігархії – неправильно. За зовнішньою структурою тут простежуємо двочленну антитезу: її першу опозиційну пару *ὀρθῶς–οὐκ ὀρθῶς* (правильно–неправильно) побудовано на основі одного і того ж прислівника із заперечною часткою *οὐκ*, тобто за внутрішньою структурою в її основі однокореневі антоніми; друга пара *τὸ πλῆθος – ἡ ὀλιγαρχία* (народ–олігархія) є опозицією різнокореневих іменників. Окрім того, наведені аргументи доповнено й іншими допоміжними засобами: еліпсисом діеприкметника *ἔχοντα* та виразу *εἶπε Μεγάβυζος*, щоб акцентувати увагу на слові *ὀλιγαρχίην*, дієслова *λέξαι* наприкінці речення, щоб наголосити на другому члені опозиційної пари *οὐκ ὀρθῶς*, а також синтаксичним паралелізмом: *τὰ μὲν ... ἐς τὸ πλῆθος ἔχοντα ... ὀρθῶς λέξαι, τὰ δὲ ἐς ὀλιγαρχίην οὐκ ὀρθῶς*. Окрім того, ця антитеза, попри свою лаконічність та відносну простоту, відіграє у вступі промови чи не найважливішу роль та зберігає своє значення протягом усієї аргументації, зумовлюючи її структуру. Цими аргументами у вступі Дарій коротко пригадав, про що йшла мова у попередній промові, виклав свою оцінку (погодився, що Мегабїз говорив правильно про демократію, а він її посилено критикував, і не погодився з тим, що говорив Мегабїз про олігархію, яку він не надто переконливо вихваляв), вказуючи уже на початку, що він налаштований і проти демократії, і проти олігархії. Заперечуючи у такий спосіб ці дві форми правління, Дарій одразу ж висуває третій аргумент, підсилений двома посиланнями, і пропонує третю форму правління – монархію. Свій виступ він буде спочатку на критиці олігархії, потім – на критиці демократії, і лише наприкінці прославляє монархію, що є чіткою аналогією до анти тези у вступі його промови.

Подібну композиційну функцію відіграє трикомпонентне гомогенне перелічення семантично однорідних іменників *δήμου τε ... καὶ ὀλιγαρχίης καὶ μοναρχου* (народу ж... і олігархії і монархії), яке, завдяки повторюванню на початку та майже наприкінці промови Дарія, відображає тематичну домінанту всієї аргументації.

Аргумент проти олігархії підкріплено одним посиланням, в якому простежуємо просту антитезу: *ἐν δὲ ὀλιγαρχίᾳ πολλοῖσι ἀρετὴν ἐπασκέουσι ἐς τὸ κοινὸν ἔχθρα ἴδια ἰσχυρὰ φιλεῖ ἐγγίνεσθαι* (III, 82) – за олігархії у багатьох, які приносять спільне благо для громади є звичка породжувати сильну особисту ворожнечу. В основі цієї антитези – різнокореневі прикметники *κοινὸν – ἴδια* (спільний – особистий).

Поеднує кілька риторичних фігур і гарантія до цього посилання, виражена у формі градації: *αὐτὸς γὰρ ἕκαστος ... ἐς ἔχθρα μεγάλα ἀλλήλοισι ἀπικνεύονται, ἐξ ὧν στάσιες ἐγγίνονται, ἐκ δὲ τῶν στασιῶν φόνοϛ· ἐκ δὲ τοῦ φόνου ἀπέβη ἐς μοναρχίην, καὶ ἐν τούτῳ διέδεξε ὄσφ ἐστὶ τοῦτο ἄριστον* (III, 82) – бо кожен... доходить до величезної ворожнечі між собою, з неї виникають заколоти, із заколотів – вбивство, і від вбивства доходить до монархії і в цьому виявляється, наскільки ця є найкращою. З одного боку, маємо ви-

східну градацію абстрактних іменників з негативним значенням: *ἔχθος* (неприятель) → *στάσις* (заколот) → *φόνος* (вбивство), з іншого – типовий зразок синтаксичного паралелізму. Окрім того, цей приклад – чудова ілюстрація ідіостилю Геродота у поєднанні з аргументативною стратегією. Адже особливість його мови – нанизування, і саме в цьому прикладі зауважуємо, що кожна частинка речення закінчується іменником, з якого розпочинається наступна: *στάσιες, ἐκ δὲ τῶν στασιῶν... φόνος, ἐκ δὲ τοῦ φόνου*, тобто застосовано анадиплосис, який сприяє фонетичному та синтаксичному оформленню речення. Градація у зазначеній аргументаційній схемі відповідає цікавому задуму: по висхідній описано негативні явища, характерні для олігархії, які завершуються найгіршим – смертю, а протиставленням до них обрано монархію, яку Дарій оцінив найвище, вживаючи прикметник *ἄριστον* (найкращий) з семою позитивна якість, яка набагато перевищує норму. Отже, негатив олігархії, переданий через градацію, слугує контрастним фоном для доведення переваги монархії. Цікаво зауважити й те, що Дарій на початку посилання вживає слово *ὀλιγαρχίην*, а наприкінці гарантії до нього – *μοναρχίην*, що теж доволі символічно.

Після критики олігархії аргументатор переходить до критики демократії, навівши одне посилання й одну гарантію, які рясніють варіативними повторами опорних лексем аргументації з такими семами: *негативна властивість або функція (κακότητα ... κακότητος ... κακοῖσι ... κακοῦντες)*; *початок існування (ἐγγίνεσθαι ... ἐγγίνεται ... ἐγγινομένης)*; *міжособистісні відносини (θωμάζεται ... θωμαζόμενος)* (III, 82). Окрім того, подібно до критики олігархії, посилання проти демократії розпочато зі слова *δήμου*, а відповідну гарантію завершено іменником *μοναρχίην*.

Після критики обох політичних режимів, за які виступали його попередники, Дарій висуває свій тезис (*δηλοῖ καὶ οὗτος ὡς ἡ μοναρχίη κράτιστον* (III, 82) – *і цей засвідчує, що монархія найкраща*) та продовжує посиланнями доповнювати аргумент на його користь. Проте, перш ніж навести посилання, аргументатор вирішує, подібно до початку промови, знову пригадати усі три політичні устрої, здійснюючи це у формі риторичних запитань: *ἐνὶ δὲ ἔπει πάντα συλλαβόντα εἶπεῖν, κόθην ἡμῖν ἢ ἐλευθερίῃ ἐγένετο καὶ τεῦ δόντος; κότερα παρὰ τοῦ δήμου ἢ ὀλιγαρχίης ἢ μοναρχου;* (III, 82) – *Потім все підсумувавши, сказав, звідки для нас постала свобода і хто її дав? Чи від народу, чи від олігархії, чи від монархії? Хоча за формою – це два запитання, однак логічно можна виокремити три: 1) звідки виникла свобода?; 2) хто її дав?; 3) чи її дав народ, чи олігархія, чи монарх? Аналізоване запитання відіграє лише сугестивну функцію (вплив на адресата), проте, з іншого боку, його вжито у цій промові надзвичайно вдало: 1) запитань декілька – і це не дає змоги реципієнтові швидко зорієнтуватися в інформації, що змушує його, аби не виказувати свою невпевненість чи незнання, погоджуватися з думкою аргументатора; 2) друге запитання логічно переростає у третє, яке конкретизує його; 3) у третьому запитанні слово *монарх* стоїть третім за порядком, займаючи відповідно до теорії аргументації найвигіднішу позицію. Таке розташування робить його логічною відповіддю на усі три риторичні запитання. Отож, перед нами ще один приклад блискуче оформленої аргументації.*

Отже, для промови Дарія характерна бінарність: з одного боку, вона трирівнева, так само як і промови його попередників; з іншого – лише в ній наведено горизонтальні зв'язки між аргументами. Окрім того, вмело маніпулюючи інформацією, отриманою від попередників, Дарій не зосереджується на критиці режимів, які він не підтримує,

а, навпаки, більшість посилок наводить до аргументу на користь монархії, за яку він виступає. Зокрема, аргументи проти демократії та проти олігархії він підсилює одним посиленням та однією гарантією, відповідно, водночас аргумент на користь монархії підсилено чотирма посиленнями:

$$A^1 + \Pi^1 (\Gamma^1) + A^2 + \Pi^1 (\Gamma^1) \leftrightarrow A^3 \leftarrow \Pi^1 + \Pi^2 + \Pi^3 + \Pi^4.$$

Однак Дарій, розмістивши фінальні посилення на користь монархії наприкінці промови, робить її виграшною і цим переконує аудиторію у своїй правоті.

Ситуації з розподілом посилок не зовсім відповідає вживання різних мовних структур (16), серед яких: антитеза (2), градація (1), риторичне запитання (2), еліпсис (3), синтаксичний паралелізм (2), перелічення (2) та повтори (варіативний повтор – 3, анадиплосис – 1). Ці засоби аргументатор розподіляє у такий спосіб, що в аргументації проти олігархії та демократії їх тринадцять, а на користь монархії – лише три: риторичні запитання, якими Дарій залучає аудиторію до активного розмірковування та одна фігура перелічення (разом з аналогічною у вступі вона творить обрамлення промови). Отже, аргументатор, використовуючи мовні засоби, робить головний акцент на красномовному запереченні думок його попередників. Ці фігури вирізняються вишуканістю форми, поєднанням та переплетінням між собою. Враховуючи той факт, що промова Дарія стоїть на третьому, останньому, а отже, найважливішому місці, не дивно, що аудиторія відкидає аргументацію Отана та Мегабіза та погоджується з Дарієм: *Γυῶμαι μὲν δὴ τρεῖς αἵται προέειπτο, οἱ δὲ τέσσαρες τῶν ἐπὶ ἀνδρῶν προσέθεντο ταύτῃ – такі три думки було висунуто, і четверо з семи мужів пристали на цю [останню].*

Розглянувши аргументаційні промови трьох перських царів, доходимо таких висновків:

1. Для промов Отана, Мегабіза та Дарія характерна складна трирівнева структура, яка містить тезис, аргументи на його підтвердження (перший рівень), посилення до аргументів (другий рівень), гарантії до посилок (третій рівень). У всіх трьох промовців порядок аргументації вертикальний, натомість у Дарія констатуємо ще й горизонтальний зв'язок між елементами структури.

2. Щодо кількості висунутих аргументів, то в Отана їх два, а в Мегабіза та Дарія – по три, що зумовлено потребою заперечити висунуті докази попереднього мовця. Промова Дарія, проте, вигідно відрізняється від промов Отана та Мегабіза рівномірним розподілом посилок до аргументів (4 – на користь монархії, 2 – проти демократії, 2 – проти олігархії). Отан та Мегабіз, своєю чергою, скерувавши увесь потенціал аргументації на заперечення ладу, проти якого вони виступали (4 посилення та одна гарантія в Отана; 2 посилення та 3 гарантії в Мегабіза), недостатньою мірою (2 посилення в Отана; 1 посилення в Мегабіза) переконали аудиторію в перевазі запропонованих політичних устроїв. В усіх промовах найвагоміші для аргументації слова, посилення, аргументи та тези висловлено наприкінці.

3. Усі аргументатори мали ораторський талант, жодна з промов не обходилася без різнотипних фігур та прийомів, серед яких чільне місце посідають антитеза, риторичне запитання, синтаксичний паралелізм, різного типу повтори та еліпсис. Зокрема, антитеза сприяє змістовому підсиленню, підкреслюючи як домінуючі опозиційні лексеми промов, так і ключові слова окремих аргументів, а у промові Дарія зумовлює ще й її композицію. Завдяки градації увагу зосереджено на словах, які пробуджують у слухача

потрібні негативні аргументатору емоції. Повтори ж, привертаючи увагу до опорних понять аргументації, разом з тим творять особливу ритміку та каллофонію промов, а еліпсис маловагомих слів привертає увагу до вагомих. Важливим засобом активації мисленнєвої діяльності аудиторії для досягнення мети аргументації слугують риторичні запитання. Вживаючи однакові інструменти під час заперечення аргументів противника, аргументатор в такий спосіб зміцнював свою позицію, показуючи, що за рівних умов та засобів його тезис кращий.

4. Хоча набір синтактико-стилістичних засобів у трьох промовців майже ідентичний, кожен з аргументаторів намагався залучити якомога більше таких засобів: найбільше Отан – 17 структур, Дарій – 16 та Мегабіз – 11. Зауважимо, що здебільшого засоби у промові кожного спрямовано на аргументацію проти: монархії (13), демократії (15), олігархії (7), внаслідок чого кількісно аргументація проти демократії та олігархії (22 структури) перевищила аргументацію проти монархії (13).

5. Хоча Дарій і поступився Отану за кількістю фігур, їхнє вживання та функціонування в нього вирізняються особливою вишуканістю, доречністю, риторичною правильністю, що в поєднанні з унікальністю розгортання його аргументації, наявністю належної кількості посилань у підтримку кожного аргументу, а також позицією його виступу на останньому, найвагомішому місці зумовило максимальну ефективність аргументації із акцептуванням аудиторією його думки, що найкращий політичний устрій – не демократія, не олігархія, а монархія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Агапов Е. П.* Теория и практика аргументации / Е. П. Агапов. – Ростов-на-Дону, 2009. – 103 с.
2. *Алексеев А. П.* Философский текст: идеи, аргументация, образы / А. П. Алексеев. – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 328 с.
3. *Бекетова О. В.* Організаційні форми аргументації в межах мікро- та макроструктури тексту публічного мовлення // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2006-1/txts/zmist.htm>
4. *Васильев Л. Г.* Аргументативно-лингвистические принципы понимания теоретического текста / Л. Г. Васильев // Вестник Российской коммуникативной ассоциации. – 2002. – № 1. – С. 16–23.
5. *Гуторов В. А.* Политическая аргументация и генезис политической философии: методологические аспекты / В. А. Гуторов // Мысль. – 2006. – № 6. – С. 149–159.
6. *Еемерен Ф. Х.* Речевые акты в аргументативных дискуссиях / Ф. Х. Еемерен, Р. Гротендорст. – СПб. : Васильевский остров, 1994. – 238 с.
7. *Зарицька І.* Структурні типи аргументованих мовленнєвих актів сучасної української мови: комунікативно-прагматичний аспект / І. Зарицька // Лінгвістичні студії. – 2009. – № 18. – С. 161–164.
8. *Корнилова Л. А.* Лексико-семантический анализ антитезы в сонетах В. Шекспира / Л. А. Корнилова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2008. – № 1. – С. 104–108.
9. *Красненко О. М.* Композиційний і риторико-аргументативний типи структур французького наукового тексту з міжнародних відносин / О. М. Красненко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 8. – С. 272–276.

10. *Петришина О.* Риторичні запитання у проповідях Йосифа Сліпого / О. Петришина // Мовознавство. – 2007. – № 5. – С. 53–57.
11. *Третьякова Т. П.* Опыт лингвистического анализа аргументации в политическом диалоге / Т. П. Третьякова // Коммуникация и образование : сб. статей. – 2004. – С. 299–320.
12. *Riesel E.* Stilistik der deutschen Sprache / E. Riesel. – Moskau : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1959. – 468 S.
13. *Toulmin C.* The Uses of Argument / C. Toulmin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1958. – 262 p.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2012

Прийнята до друку 21.11.2012

ARGUMENTATION STRATEGY OF THE PERSIAN KINGS IN THE BOOK III OF “THE HISTORIES” BY HERODOTUS

Svyatoslav Zubchenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000*

The article examines speeches of three Persian kings in the discussion about the best political system; the structure of argumentation has been analyzed, its schemes have been developed and syntactic and stylistic means of argumentation strategy have been researched.

Key words: argumentation, argument, thesis, premise, guarantee, syntactic and stylistic structure.

АРГУМЕНТАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ РЕЧЕЙ ПЕРСКИХ ЦАРЕЙ В III КНИГЕ “ИСТОРИИ” ГЕРОДОТА

Святослав Зубченко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000*

Рассмотрено речи трех персидских царей в дискуссии о наилучшем политическом устройстве, проанализирована структура аргументации, разработано ее схемы, исследовано синтактико-стилистические способы аргументации стратегии.

Ключевые слова: аргументация, аргумент, тезис, посылка, гарантия, синтактико-стилистическая структура.